

Classical Studies, núm. 36, Atlanta, 1995, qui, per cert, ofereix també un interessantíssim comentari de CIL VI 1779, a les p. 252-255), i també italians (Matteo Massaro, al seu darrer llibre, *Epigrafia metrica latina di età repubblicana*, Quaderni di «Invigilata Lucernis», núm. 1, Bari, 1992). Aquesta línia ha «cristal·litzat» (fet que, per no haver-se produït abans, preocupava Aurora López) en un apartat sencer del *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike*, vol. V, *Restauration und Erneuerung, 284-387 n. Chr.*, München, 1989, núm. 543, «Epigraphische Poesie» (p. 224-236).

Doble mèrit, per tant, el de l'autora, perquè té la sensibilitat de considerar que un text epigràfic també és literatura i perquè ho fa traient del pou de l'oblit general (que no el dels especialistes) l'epitafi de Veci

Pretextat atribuït a la seva esposa, Acònia Fàbia Paulina.

El llibre es tanca amb una útil i completíssima bibliografia sobre els estudis de la dona a l'antiguitat (l'autèntica font de lectures en què ha begut Aurora López i que ha fet néixer, en part, aquest llibre) i només hi trobem a faltar, amb tant material dispers com contenen aquestes pàgines, un bon índex de passatges citats: donaria una millor idea de la fortuna real dels textos de les escriptores del món romà i agilitaria el procés de consulta del llibre. Només podem acabar desitjant (en realitat, estem segurs que així serà) que l'autora continuï treballant amb la mateixa fermesa, convicció i encert sobre el tema.

Joun Gómez Pallarès

TIMPANARO, Sebastiano. 1994.

Nuovi contributi di Filologia e Storia della lingua latina.

Bologna: Pàtron Editore. XIV + 512 p.

Sebastiano Timpanaro és una *rara avis* de la filologia clàssica mundial. Profundament compromès políticament i ideològicament, treballador i estudiós infatigable, estudiant amb alguns dels millors filòlegs italians de la primera meitat del segle xx, company dels de la segona meitat (d'Itàlia i de fora), mestre que exerceix un mestratge sense deixebles directes, continua als seus vuitanta-dos anys assegut en una taula de la Biblioteca del Departament de Filologia Clàssica de la Universitat de Florència (que du el nom d'un dels seus mestres: Giorgio Pasquali), estudiant, llegint i escrivint amb el mateix i l'únic afany que l'ha mogut al llarg dels anys: l'amor pels textos i pel seu enteniment.

Després de tants anys de treball i mestratge intel·lectual, que han produït llibres tan admirats com *Il lapsus freudiano* o *La genesi del metodo del Lachmann*, és capaç de reconèixer amb humilitat errors i incorreccions de les pàgines passades o dubtar de l'oportunitat de l'edició d'un llibre com el

que tenim a les mans. La seva actitud, els seus resultats, la seva manera de ser filològica no són freqüents i mereixen tot el nostre respecte i, en el nostre cas, admiració de molts anys enrere, que només ara, *sub specie* del comentari d'aquest darrer llibre seu, podem fer pública en unes poques paraules.

El llibre és un fidel reflex del que diem ara mateix. Allò que habitualment s'anomena *recull d'articles dispersos* (fins i tot en reproducció anastàtica), es converteix en el cas de Timpanaro en una selecció de treballs de filologia llatina de l'autor, des del 1978 (any en què publicà uns *Contributi* —que justifiquen el *nuovi* del títol— *di filologia e di storia della lingua latina*, Roma) fins a la data de publicació d'aquest llibre, completament rellegits, revisats, ajornats i, en alguns casos, modificats sencers. Per tant, el llibre és doblement interessant: no només aplega articles difícilment localitzables en un mateix indret, sinó que aquells que interessin especialment l'estudiós lector han de ser atentament revisats

perquè les correccions i afegiments de l'autor són notables.

A més, del contingut del llibre destaquen diferents aspectes:

1. El que no hi és: no es tracta d'un recull exhaustiu de tot allò publicat per Timpanaro des del 1978, sinó que s'ha fet una autèntica selecció, en funció (excloent) de l'escàs interès d'algunes notes, o de l'excessiva refecció que li suposaven d'altres.
2. El que no havia existit abans, és a dir, un article inèdit (p. 241-264): són pàgines que neixen del seu treball de revisió del *De Divinatione* de Ciceró, per a una edició (Milano, Garzanti, 1991²), en magnífica expressió del mateix autor, «seriosament divulgativa», on no van poder entrar reaccions de Timpanaro a alguns articles de contingut anticiceronià (el d'Arpinas no deixa ningú indiferent), bàsicament de N. Denyer.
3. El que era, però que ha estat modificat per ser publicat en aquest llibre.

D'aquest contingut fonamental destacariem els articles sobre autors llatins arcaics, fonamentalment Enni (paradigma del que hauria de ser una relació i intercanvi científics entre estudiosos és el que van protagonitzar Timpanaro i Otto Skutsch, sempre, com diu Timpanaro, *de re*, mai *ad hominem*, que es fa palès ja a la introducció del llibre); alguns articles sobre Frontó; tres treballs sobre comentaristes de Virgili i dues notes especialment interessants per a nosaltres, que ens dediquem a l'estudi dels *Carmina Latina Epigraphica*: es tracta dels dos darrers articles del recull, «Alcune note all'*Anthologia Latina*» (nascudes de la lec-

tura atenta de l'edició de D.R. Shackleton-Bailey, Stuttgart, 1982), i «Carm. Epig. 881 e Arnobio 16», que mostren la minuciositat de Timpanaro davant del geni conjecturador de Shackleton-Bailey i que, a nosaltres, ens ensenyen una de les normes d'or per editar textos (p. 460): «Applicare a tutti i testi un proprio immutabile gusto classicistico, e praticare in conformità a tale gusto la critica congetturale, può condurre i filologi più geniali a risultati aberranti». Completen el llibre un *Index locorum* i un *Index nominum, rerum, verborum*.

De la lectura atenta del llibre se'n desprenen, segons el nostre parer, dues coses fonamentals: la recomanació que sigui llegit per qualsevol aprenent de filòleg, tingui l'edat i la condició acadèmica que tingui, i un model filològic basat en allò que Nietzsche anomenava (a *Morgenröte*) la «lectura del text obrint-ne amb calma totes les seves portes», que Timpanaro (com abans havien fet filòlegs admirats per tothom, com A.E. Housman —quants paral·lels, fins i tot vitals, entre Housman i Timpanaro—) porta fins a les darreres conseqüències, fins arribar a convertir-se en un paradigma viu. Tots ens hi hauriem d'emmirallar i descobrir, a través d'aquest *modus operandi cogitandique*, les nostres millors essències filològiques. No pensem que sigui casual la tria de la imatge de la portada del llibre (un detall de *Lo scrivano* de Taddeo di Bartolo, del 1388), perquè per a nosaltres resumeix plàsticament aquesta actitud filològica: l'home, en actitud reflexiva, que escriu reposadament el seu quadernet sobre un faristol: *ecce philologus!*

Joan Gómez Pallarès

VALCÁRCEL, Vitalino (ed.). 1995.

Didáctica del latín. Actualización científico-pedagógica.

Madrid: Ediciones Clásicas. 282 p. ISBN 84-7882-163-5.

Diuen que vivim temps de crisi pel que fa a la relació entre la nostra societat i els estudis sobre el món que els filòlegs clàssics esti-

mem: el món que s'expressava i comunicava en grec i llatí. Probablement és cert, però no tant per la conjuntura de plans d'estudi i